

Այլ յառաջ զբաւ եւ ծայր՝
քաղաքս ի ծով եւ կողման՝
215 Զի յարեւմտեց ըսկրսսք՝
'Է արիւնէլ գր յարեւմուտս սահման՝
Որպէս էր եէտիզուլայն՝
քաղաքիւ որ ոտն տասցան՝
Եւ զմիւս ոտըն զայս տեսցես՝
որ հասար է յայլանսարան՝
(Հարանսիւն) :

ԲԻՒԶԱՆԳԻՌՈՆ ԵՒ ՊԵՐՍԿԱՍԱՆ

— (Հարանսիւն) —

562ի ԽՂԱԳՈՐԾԻՆԵՐ

562ի աշնան տեղի ունեցաւ այն խաղաղութիւնը, որով երկրորդ հռովմէական-պարսկական պատերազմը վերջացաւ: Այս խաղաղութեան նկատմամբ վստահելի աղբիւր է Մենանդրի (անուանեալն Պրոտեկտոր) պատմութիւնը, որ զժախտաբար ծանօթ է քաղաքացիներով միայն եւ շարունակութիւն է Ագաթանգիտի՝ ներկայացընելով մեզի 558—582 տարիները¹: Իւր խօսքին նայելով՝ խաղաղութեան բանակցութեանց համար հռովմայեցի բանագնացին վաւերական տեղեկութիւնները գործածած է եւ տեղ տեղ բառ առ բառ յառաջ բերած²:

Բանակցութեանց այս անգամ Յուստինիանոս սկիզբ ըրաւ³: Յառաջուան պէս ինքնակալներէն միոյն արքանիքը գեպպաններ խաղուելով չկատարուեցան այս բանակցութիւնները, հապա մասնաւոր յանձնակատարներու ձեռքով, ըստ իմիջ՝ սահմանի մօտ չէզոք հողի վրայ, ծանօթ Պարասի շատ մօտիկ⁴: Հոն գացած էր հռովմայեցի լիազօրը Պարսից արքային իւր գալն ու վարձանը ծանուցան, որուն վրայ ասիկա ալ իր բանագնացը հոն խաւրեց:

Յուստինիան իրեն փոխանորդ ընտրած էր իւր ամենահաւատարիմ խորհրդականներէն միւ՝ պաշտամանց մագիստրոս Պետրոս պատրիկը, զոր ուրիշ տեղ յիշատակած ենք արդէն եւ որ իրաւական ծանօթութիւններու հմուտ եւ հոյա-

կապ ճարտարարիւս եւ արդիւյկ գործիչ մ'ըլլալով շատ անգամ գիւնական գործառնութեանց գործածուած էր⁵: Խաղաղութեան համար կատարուած բանակցութեանց վրայ մասնաւոր գիրք մը գրած է: Որոշ չէ թէ այս գիրքը շինած է իւր պաշտօնական տեղեկատուութիւն կայսեր կամ տերութեան դիւանին համար թէ առանձնական աշխատութիւն: Այս մասունն է, զոր Մենանդր, ինչպէս կը յայտարարէ, բառ առ բառ իւր հիմ ծառայեցուցած է իւր նկարագրութեան եւ նոյնին պատահելութիւնն ու ճշգրտութիւնը մասնաւոր գովութեամբ յառաջ կը բերէ⁶: Նոյն իսկ իւր այժմեան, համառօտեալ կերպարանքին մէջ իսկ այս տեղեկատուութիւնը վերջին աստիճանի թանկագին պատմական եւ ազգային իրաւական յիշատակարան մըն է: Արտաքին կարգի կենդանի գոյներով մեր աշաց առջեւ կը պարզէ բանակցութեանց ընթացքը, արձանագրութեանց ու դիւանագիտական յիշատակարանաց մասին բաւականաչափ տեղեկութիւն կու տայ, ժողովոյն վիճաբանութեանց կարծես մասնակից կ'ըլլանք եւ խաղաղութեան դաշնաց վաւերական բովանդակութիւնը մեզի կ'աւանդէ: Պարսկաստանի բանագնացը հռովմայեցւոյն հետ աստիճանի եւ քաղաքագիտական ճարտարութեան կողմանէ լիովին կը մրցէ, թէպէտ երբեմն երեւան եկող արեւելեան պարծենկոտութիւնը աւելի բարակ կրթութիւն ընդունած Յոյնի ծաղրածութիւնը կը շարժէր⁷: Խորով իրեն լիազօր կարգած էր Բազդ Վնասպը՝ ուրիշ անուամբ Զիկ, որ նախորդ բանակցութիւններէն ծանօթ է:

Երկու գլխաւոր անձնաւորութեանց իրեւ շքադիր կ'ընկերանային շքեկայ վայրերէն նշանաւոր մարդիկ եւ օգնական գործիչներու խումբ մը, գլխաւորաբար թարգմաններ: Պետրոսի հետ Եւսեբիոս մ'ալ կը յիշուի իւր թէ անոր առընթերակը (Ad latus), մինչ պարսիկ պատգամորդին առընթերակիցն էր օգնականին Մուրէն (Σουρηνάς) ցեղէն մէկը, որ վիճաբանութեանց մէջ ալ կը մտնէր⁸: Գանձակատարներուն տրուած լիազօրութիւնը կը կայանար «բանակցելու եւ դաշինք գնելու» մէջ — λαλῆσαι καὶ τραχαιῆσαι —⁹: մեզի հասած տեղեկութիւն-

¹ Մենանդրի վրայ համեմատե Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur, 273 ff. De legationibus քաղաքացիները կոստանդին Պոլիսի քաղաքներէն են:

² Մենանդր Հոկտ. 12 (217):

³ Այս բանն կը հետեւի խորովի նամակէն յ. ա. 209, որ կայսեր ընդհանրութիւն կը յայտնէ անոր պատրաստակամութեանց համար:

⁴ Մենանդր Հոկտ. 11 (208):

⁵ Լիւգոս de magistr. III 25. 26. Իւր քրոջ վրայ ա. Krumbacher յ. ա. 237 եւ յլ.:

⁶ Մենանդր Հոկտ. 12 (217):

⁷ Պարսիկ կարգաւ Պետրոսին՝ Պարսիկն տուած յանգիմանութիւնը Մենանդրի քով 210:

⁸ Մենանդր 211. 212:

⁹ Խորովի նամակէն կը տեսնուի. Մեն. 209:

ներէն չիմացուիր, թէ արգելք այս ընդհանուր հրահանգներէն զտա մասնաւորներ ալ ունէին անոնք: Ուրիշ դիպաց վրայէն չափելով՝ ընդունելու եմք, որ բանակցութիւնները չսկսած լիազօրութեան թղթերը ներկայացուած եւ օրինաւորութեան կէտը քննուած ըլլալու են¹:

Ժողովն սխաւ բացման ճառերով՝ զոր խօսեցան երկու դեսպաններն ալ, որոնք մէջ ձարտարխօսական դարձուածքներով կը ջննային իրենց ինքնակախերն ու երկիրները գեղեցիկ գոյներով ներկայացնէին: Մենանդրի յառաջ բերած այս ճառախօսութիւնները իրապէս խօսուածի ազդեցութիւն կ'ընեն եւ ոչ թէ ծանօթ դասական օրինակներով վրայէն կաղապարուելով՝ ճառախօսներուն բերանը դրուած են: Այնուհետեւ բուն բանակցութիւններն սկսան, որ շատ դանդաղ կը յառաջանային, վասն զի թարգմաններու ձեռքով կ'ըլլային, դեսպաններուն մէկուն միւսին լեզուն չգիտնալուն՝ պատճառաւ:

Ա.

Ամեն բանէ յառաջ ջննացին կնքուելք խաղաղութեան գլխաւոր պայմաններուն վրայ միաբանիլ, որ է ըսել խաղաղութեան տարածութեան, տեւողութեան, լազեան խնդրոյն եւ Պարսից պաշտնաւորներէն զրամական փոխարինութեան վրայ:

ա) Թէ խաղաղութիւնը ընդհանուր ըլլալու էր եւ պետութեան բովանդակ երկրամասերուն վրայ, մէջն ըլլալով նաեւ Հայաստան եւ Լազիկա, տարածուելու էր, յայտ միաբան էին յանձնակատարները²: Հայաստանի մասնաւոր յիշատակութիւնը այս անգամ կորով հռովմեական գաւառներուն չէր հայեր, որոնք ի վաղուց պետութեան կցուած էին³, այլ Պարսկահայաստանի, որ մնացած իրանի հանդէպ միշտ առանձնական դիրք մը գրաւած էր:

բ) Նմանապէս կազման խնդիրը դիւրաւ լուծուեցաւ: Խոսքով ետ կեցած էր այս երկիրը Հռովմայեցիներէն կորզելու գաղափարէն: Այսպէսով խաղաղութեան պայմանին մէջ առնուեցաւ ամբողջ Լազիկա ի բաց թող տալը, որմէ կը հետեւէր ինքնին նաեւ այն պարտաւորութիւնը,

որ Պարսիկները տակաւին իրենց գրաւած վայրերէն ելլելու էին⁴: Սուսնեան երկիրն նկատմամբ որոշումը ապագայ բանակցութեան մը թողուեցաւ, որովհետեւ չկրցան միաբանիլ:

գ) Խաղաղութեան տեւողութեան գաղով՝ Պարսիկները կը պահանջէին, որ նախընթաց 532ի խաղաղութեան պէս մշտապէս ըլլայ եւ ժամանակամիջոց չորոշուի, իսկ Պետրոս որոշ կարճատեւ ժամանակի կողմն էր: Ըսհերը հօսհակառակ էին իրարու՝ տարեկան գրամավճարքի հատուցման կողմանէ. Պարսկաստան կ'ուզէր գրամավճարքն ընդունիլ որչափ կարելի է երկայն ատեն, մինչ Հռովմայեցոց շահաւոր էր կարճ ժամանակամիջոցի մը չափը: Անքի ի վերջոյ յիսուն տարւան ժամանակամիջոցի վրայ համաձայնեցան⁵, որուն թերեւս Թեոդոս Բ. ի Վաւմարքային հետ 422 դրած դաշինքը իբր օրինակ ծառայած ըլլայ:

դ) Դրամի խնդրոյն լուծումը մեծագոյն զգուսարութեան պատճառեց: Գուստինիան եւ իր փոխանորդը քաջ գիտէին թէ խաղաղութիւնը եւ Լազիկայի ի բաց թողուիլը ձրի չի կրնար ըլլալ: Ուստի Պետրոսի Պարսից գրամական հատուցում պահանջելուն դէմ ի սկզբան անդ ուր կոխելը դիւանագիտական խաղաղուս մըն էր, վասն զի լաւ գիտէր թէ ծանրութեամբ մերժելուն պէս զաշինքը օդ կ'իջէր: Պարսից նախական պահանջը՝ թէ 30էն մինչեւ 40 տարի տարեկան ահագին տուրք մը կանխաւ վճարուի, իրեն չափէն անդին մերժուելէն ետքը՝ երկայն բարակ վիճարանութենէ վերջը, միաբանեցան, Պարսից վճարուելի տարեկան 30.000 սուլոյ գումարին վրայ τριάχοντα χιλιάδας έτεσσίας χροσίου νομισματος, այնպէս մը, որ

1. առաջին եօթը տարիներուն համար 210.000 սուլոյ ամբողջական գումարը դաշինքը կնքուելուն պէս,

2. առաջին եօթը տարիներն անցնելէն վերջը, յաջորդ երեք տարիներու բաժինները կազմող 90.000 սուկին ալ մէկ անգամէն, եւ

3. առաջին տասը տարիները լրանալէն վերջը տարւէ տարի որոշուած 30.000 սուլոյ գումարը վճարուելու է⁶:

¹ Մենանդր 208: 'Ρωμαίοις δὲ ἐπιδοθῆναι τὴν Ἀσσυρίαν.

² Պարսիքը կամէին զի առանց ընդհանուրութեան կոնքցիի գաշինքը — զորուն հակառակն Հռովմայեցի. որ կամէ պէն էին զի վստէս սակաւ ինչ ժամանակի դիցին գաշինքն — ապա ուրեմն միաբանեցին, զի խաղաղութիւնն յաւակառակաւ չգիտէին յիշուուն ամս:

³ Մենանդր անդ 208. Ձի Հռովմայեցիք ի տասնա-

¹ Հմմտ. Մենանդր. Հակոմ. 55 (257):

² Հայաստան եւ յուսիս իրեն գաշինքն եւ յամենայն ուրեք զօրիցն են: Երբեք եւ յաշխարհին Հայոց, որպէս եւ Լազիկացոց: Մենանդր 208:

³ Հմմտ. Nouvelle 31, որ կը խօսի Հայաստանի չորս նահանգի բաժնուելուն վրայ: Գիւտերոքը, Հռովմեական Հայաստան:

Որպէս զի 2ի մէջ յիշուած երեքամեայ մասնավճարները ապահովուին, կայսրը պարտաւորման հանգիստական արձանագիր մը հանելու եւ զայն Պարսից թագաւորին յանձնելու էր, որուն փոխարէն ասիկա ալ ինքզինքը կը պարտաւորէր գրաւոր, վճարուած ստանալէն վերջը պարտաւորակը ժամանակին կայսեր դարձրնելու¹։

Ապագային համար ամէն տարակոյս բառաւոր համար յայտնապէս սահմանուեցաւ, որ ինչպէս եւ երբեքն սկսեալ դաշանց տարիները թէ խաղաղութեան տեսողութեան եւ թէ տարիներու վճարմանը կողմանէ հաշուուելու էին, չուովմէական եւ պարսկական տոււարներու տարբերութեան պատճառաւ անհնարին էր մէկուն կամ միւսին նկատողութեան առնուելը, ինչպէս նաեւ երկու իշխողներուն կառավարութեան տարիները իբր կանոն չէին կրնար ըլլալ, ուստի միաբանեցան, որ տարիները չափն *τὸ ἀρχαῖον* ընծոց եւ այն ալ 365 փնայն օր հաշուուելու էին։ Որ կը նշանակէ, թէ ուրիշ անգամ եղածին պէս այս անգամ ալ դաշանց կնքուելուն ժամանակակէտը հաշուոյն սկիզբ առնուեցաւ. վասն զի այս է ընտանքը եւ սովորականը²։

Պարսկաստանի վճարուելի գումարները յառաջուն քաշնագրութեանց մէջ (532ի, 545ի, 551ի) ոսկւոյ լիտրի վրայ եւ այն այնպէս մը պայմանաւորուած էին, որ իւրաքանչիւր ամսվճար 400 լիտր ոսկւոյ կու գար։ Ընդհանրապէս այժմեան դաշնագրութեան մէջ տարեկան բաժինը 30.000 ոսկեդրամ սահմանուած էր, չուովմէական արժողութեան համար ոսկւոյ լիտրը օրինական հաշուին եւ կշռոյ միութիւնն էր, իսկ ընթացիկ ոսկեդրամն էր Solidusը (aureus, νόμισμα), որ իստատանդին դրամական նորոգութենէն ի վեր ոսկւոյ լիտրին իբր եօթանասուներկերորդ մասը կը դրոշմուէր։ Բայց բուն կշիռն էր եականը, ինքն գումարը Solidusի վրայ ալ ըլլար, որովհետեւ վճարութեանց թէ հասարակական վճարմանց եւ թէ

առանձնական տուրեւառի մէջ ոսկւոյ պահանջուած քանակութեան կշռուելովը տեղի կ'ունենար³։ Solidusով եւ ոսկւոյ լիտրով հաշուելու երկու եղանակներն ալ վեցերորդ դարուն կային 1:72ի հաստատուն յարաբերութեամբ իրարու համարժէք։ Յուստինիանու օրէնքներէն բաղնաթիւ օրինակներ ցոյց կուտան, որ ըստ կանոնի մեծագոյն գումարները սովորաբար ոսկւոյ լիտրով կը հաշուուէին, ընդհանրապէս փոքրները Solidusներու վրայ⁴։ Սակայն եւ այնպէս առանց բացառութեան չէր առաջինը, վասն զի մինչեւ 400, 500 եւ աւելի Solidusով հաշուուած գումարներու կը հանդիպէինք⁵։

Ընդունինք, որ խաղաղութեան դաշանց մէջ 30.000 ոսկի ըսելով Solidus կը հասկըցուի, այն աստեւն ասոր համապատասխան գումարն է 416⅓ լիտր ոսկւոյ կշռոյ արժողութիւնը, հետեւութիւն մը⁶ որ շատ գոհացուցիչ չ'երեւար, վասն զի մէկ կողմանէ չի համաձայնիր ամսվճարներուն սովորական քանակութեան, միւս կողմանէ աչքի կը զարնէ, որ մասնակցողները գիտնալով հանդերձ Solidusի ոսկւոյ լիտրին հետ յարաբերութիւնը, ընդհանուր գումար մը այնպիսի եղանակաւ որոշած են, որ կշիռը ամբողջական չ'ափ չ'ընտցընէ, այլ իրատրուակ տայ։ Բայց ունեցէք քանի մը բիւզանդական աղբիւրներու վկայութիւններ, որ Պարսկաստանի վճարելի տարեկան գումարը ոչ թէ 30.000 ոսկի, այլ հինգհարիւր լիտր ոսկի կը ներկայացընեն. այսպէս նախ եւ յառաջ Մենանդրի տաճանակակից մը⁷ Յովհաննէս Եպիփան⁸, դարձեալ ասոր վրայ յեցած Թեոփիլակոս Սիմոնաստէսի⁹ պատմագրութիւնը եւ վերջապէս — թէպէտ քիչ մը յետագոյն ժամանակէ — Թեոփիանէսի ժամանակագրութիւնը¹⁰։ Այսպէսով աւելի հաւանականութիւն կը ստանայ թէ նաեւ Մենանդր տրււածնա չիւլիւս չքսոս սոյ νομισματος ըսելով ըստ ինքեան բացայայտել կ'ուզէ իւրաքանչիւր πεντακοσιαί հաւասարաչափ կշիռը։ Որով անկարելի է, թէ ասով սովորական Solidusը ըսել ուղուած

մէն ժամանակի մատուցեն զափ սակին վաղվազակի վասն եօթանց ամացն եւ յետ եօթն ամացն ի վերայ անցանելոյ, առանց յապագութեան զսակն օրացելոյ երեք ամացն եւ ապա ուրեք ըստ անցանել իւրաքանչիւրոյ ամին հայկալթեանցն Պարսից տարեկանն որ սահմանեալքն են։

¹ Մենանդր 208. Զի արքայն չուամոց առաքեցէ զիբ հաստատութեան վասն միաբանեալ սակին երեք ամացն։ — Սահմանեալ էր զի եւ արքայ Պարսից տացէ զիբ հաստատութեան, զի յորժամ հայկալթեանցն Պարսից սակն պարտուց վասն երեք ամացն, յայնժամ թագաւորն չուամոց յետոյ դարձուցէ զիբն հաստատութեան։

² Մենանդր. 213։

¹ Մարտի արդի Röm. Staatsverwalt. 2, 30. Cod. Theod. 12. 6. 2. Cod. Just. 11. 10. 8.

² Nov. Just. 30 c. 6, Nov. 128 c. 9, Nov.-8, Nov. 1, Nov. 80 c. 8 եւ այլն։

³ Nov. 26 c. 5. Nov. 23 c. 3 եւ ի։

⁴ Յովհ. Եպիփ. (ՀՅՊ 4, 274)։

⁵ Թեոփիլ. 3, 9 (129)։ — ἀνὰ τὸς ἑκαστον πεντακοσίας λίτρας χρυσίου եւ ի։

⁶ Թեոփիանէ 245։

ըլլայ, որուն 30.000ը 500 լիտր պիտի տար, մասնաւոր թէ — քանի որ Մենագրի սխալումը կարելի չէ ենթագրել¹ — ոսկեգրամի վրայ է հոս խնդիրը, որուն կշիռը ոչ թէ $\frac{1}{100}$, այլ $\frac{1}{100}$ լիտր էր: Դաստիարակ արգ² որ Գիոկղե-տիանոս aureusը զրոյմը տուաւ $\frac{1}{100}$ լիտրի եւ այս իբր օրինական գրամ կը բանէր մինչեւ Կոստանդնի ձեռքով գնոյն ինքեղիւ: Թէ ինչու այժմու բանակցութեանց մէջ ոսկեգրամի հաշիւ եղած է, միայն ենթագրութեամբ կրնայ մէկնուիլ: Արդեօք Յուստինիանու ժամանակ տակաւին այսպիսի ոսկեգրամներու մեծաքանակ բազմութիւն մը Պարսկաստանի սահմանակից երկիրներու մէջ ի գործածութեան էր: Գուցէ Պարսիկները, որոնց քով շատ մը հռոմէական գրամներ ալ կը բանէին³ իրենց ստակներուն հետ, ծանր aureusը աւելի կը սիրէին քան թէ թեթեւ solidusը: Թերեւս մէկ պատճառն ալ ըլլար Յուստինիանու կառավարութեան վերջերը տեղի ունեցած գրամական զեղծումները⁴: Ինչպէս կ'ուզէ ըլլայ, ծանր գրամով հատուցման պայմանաւորումը կ'երեւայ թէ Պարսից ուղեւորով տեղի ունեցած է: Այս անգամ ալ վերջ ի վերջը որոշեց եղաւ կշիռը, եւ ըստ Մենագրի⁵ արդէն իսկ առաջին 10 տարուան վճարումը կշռով եղաւ: Դարձեալ Մենագրի եւ անշուշտ նաեւ խաղաղութեան դաշանց մէջ գործածուած բազմութիւնը⁶ 30.000 νομίσματα (եւ ոչ νομίσματα) գումարին ըստ իմիւր իբր հաշուի միութիւն համարուած ըլլալուն երաշխաւոր է: Ահա այս ըստանները քովէ քով բերելով՝ չենք կարծեր թէ յանդգնական ըլլայ, որ իրականին խաղաղութեան դաշանց մէջ 60 ոսկի մէկ լիտրի եկած ըլլայ: Բիւզանդական գրամի վերաբերեալ նիւթերով զբաղողներուն կը թողունք հոս առաջարկուած խնդիրները ճշգր. գոյնս քննելն ու որոշելը:

Բ.

Խաղաղութեան գլխաւոր պայմաններուն վրայ միաբանեցին վերջը՝ միւս բանակցութիւնները զանազան մասնակի կէտերու վրայ սկսան դառնալ, որոնցմէ մաս մը դաշանց գործադրութեան մաս մ'ալ երկու պետութեանց մէջ տիրող անհամաձայնութեանց բարձունքուն կը հայէին

¹ Մենագր. ուրիշ տեղեր ալ Հակ. 39, 40 (241) 30-000 թիւը որով կը յիշէ:

² Spiegel, Eran. Altert. 3, 682.

³ Պարսկ. Anecd. 25 (140):

⁴ Մենագր. 214:

եւ բարեկամական յարաբերութիւնը նորոգելու ծառայութիւն մը կրնային մատուցանել, Մենագր մէն մի դաշնագրական որոշումները 13 (Ճշգրտոյնս 14)¹ շարունակեալ թուերու ներքեւ յառաջ կը բերէ եւ այն ալ Պետրոսի նախնական տեղեկատուութեան եւ դաշանց բնագրին համաձայն, ինչպէս որ յայտնի կը հետեւի մեծագոյն մասին սկիզբը գործածած ո՞ժ կամ ճօժէ բառերէն: Զարմանալին այն է, որ թիւ 13ի մէջ խաղաղութեան յիսուն տարի տնեւումն յիշատակութիւնը կ'ըլլայ, մինչ չի յիշուի Լազիկայի ի բաց թողուիլը եւ վճարուելի գրամական հատուցումը: Կարելի չէ ենթագրել թէ դաշանց արձանագրութեան մէջ այս երկու ամենածանրակշիռ պայմանները զանց առնուած ըլլան, ինչպէս նաեւ անհարկն է ընդունիլ, որ ասոնց համար մասնաւոր արձանագրութիւն մը յօրինուած ըլլայ: Ուստի ապահովապէս այն երկու պայմանները խաղաղութեան դաշանց մէջ չէին պակսեր եւ անշուշտ իբրեւ էական կէտեր առանց մասնաւոր թուարկութեան սկիզբը գրուած ըլլալու էին, եւ Մենագր մէկալ թուերն յառաջ բերած ատեն պէտք չունէր զանոնք դարձեալ յիշատակելու, ինչու որ ուրիշ տեղ անոնց վրայ ընդարձակ խօսած էր: Թաղարկով Մենագրի պահած կարգէն անկախ, բայց ինչ ինչ հասարակաց տեսակէտներու համեմատ՝ պիտի խօսինք դաշանց պայմաններու վրայ:

(Հարաւանդելի)

Գ. Գիոկղեւոր

ԿԻՐՐԻՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎՐԱՅ ՊԱՏՄԱՌԹԻՒՆ ՀԱՅ-ԱՐԱԿՆԵ ՍՈՐԵՐԵՐԻԹԵՆՆԵՐ ԵԹՈՆԵՐԻԹ ԳՐԱԻՒ ՄԵՋ

Զատասմանայ շրջան հայոց եկեղ. Պատմութիւն
574-610:

(Հարաւանդելի)

Կ. Լ. Ռ. Թ.

Կիւրիոն եւ Մովսէս Յարաւայ եղբայրացի:

Կիւրիոն միշտ երախտագէտ գտնուեցաւ առ իւր բարերարն Մովսէս Կաթողիկոս, եւ ջանաց որչափ հնարաւոր էր Հայոց հետ սերն եւ միութիւնը անխախտ պահել: Չենք լսեր մինչեւ 605,

¹ Այսինքն այս յաւելածը լօչուսա՛ ծէ Կա՛ լօւստ
Մ. Ե. Լ. Մենագր. 213, 14 է: